

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

MANAŽERSKÉ SHRNTÍ VÝSTUPU PROJEKTU „Studie a analýzy I.“:

Sociologický výzkum zaměřený na analýzu podoby a příčin segregace dětí, žáků, žáků a mladých lidí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí

Zpracovatel	GAC spol. s r.o.
Realizace	15.9.2008 - 29.1.2009
Datum vypracování manažerského shrnutí	24.4.2008

Úvod

Cílem této studie je předložení komplexního obrazu šancí a vzdělanostních drah romských žáků a žákyní pocházejících ze sociálně znevýhodňujícího prostředí a studujících na různých typech základních škol. Jejich šance jsou porovnávány s šancemi a vzdělanostními drahami jejich spolužáků a spolužaček vždy ze stejné základní školy.

Svým rozsahem a tím i statistickou spolehlivostí poznatků, je tento sociologický výzkum jedním z prvních, který se zaměřuje na významné zdroje vzdělanostních nerovností romských žákyní a žáků vzhledem k jejich neromským vrstevnicím a vrstevníkům.

Vzhledem k tomu, že doposud téměř zcela chyběly informace o vzdělanostních drahách a šancích romských dětí, je tato studie unikátním zdrojem informací o průběhu a některých příčinách vzdělanostního zaostávání významné části sociálně vyloučené či sociálním vyloučením ohrožené romské populace.

Vybraná témata studie:

1. Popis a analýza hlavních charakteristik vybraných škol a jejich prostřednictvím reprezentativní analýza informací o souboru základních škol, které působí v okolí vyloučených lokalit.
2. Základní charakteristiky vzdělanostních drah žákyní a žáků na prvním a druhém stupni.
3. Informace učitelek a učitelů o těchto žákyních/žácích, o jejich výkonnosti, zázemí, aktivitě a spolupráci jejich rodičů se školou.
4. Názory ředitelky a ředitelů na vzdělávání romských dětí.
5. Názory romských chlapců a dívek na roli vzdělání, jejich profesní a další aspirace a vzory, to vše ve srovnání s jejich neromskými spolužačkami a spolužáky.

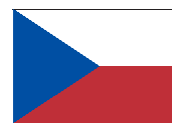
Páteří celé studie jsou výsledky analýzy souboru škol a žákyní/žáků respektive jejich školních výsledků, docházky a mobility mezi různými typy škol.

Metodologie

Tato analýza se opírá o následující pojmové vymezení:

Za romského žáka/romskou žákyní¹ považujeme člověka, který se za něj/ni sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil(a), a/nebo je za takového/takovou považován(a) významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů. Analýza vychází

¹ Identifikace dětí, pokud neporušuje zákon č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů, je v souladu s evropskou legislativou, k níž se Česká republika přihlásila, např. Rámcová úmluva Rady Evropy, která umožňuje zjišťovat „etnicitu“, pokud je cílem překonání „etnicity“ vyvolaných nerovností či diskriminace.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

především z druhé části definice, což odráží skutečnost, že připsané rómství může být jednou z příčin sociálního znevýhodnění.

Za základní školu hlavního vzdělávacího proudu je považována taková základní škola, která žáky/žákyně vyučuje podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání.

Za specializovanou základní školu je považována ta škola, která je nastavena na vzdělávání dětí se specifickými vzdělávacími potřebami dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní školu speciální.

Sběr dat pro šetření probíhal primárně na základních školách nacházejících se v blízkosti sociálně vyloučených romských lokalit.

Metodou výběru škol byl náhodný výběr z aktualizovaného souboru základních škol (celkem 396 škol), který vznikl v rámci projektu Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit v České republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti² (MPSV 2006). Celkem se výzkumu zúčastnilo 106 škol, 99 z nich dodalo úplná data. Daný soubor škol navštěvovalo ve školním roce 2007/2008 28 723 dětí, z nichž bylo odhadem 18 procent romských. Jelikož školy nemohou klasifikovat děti podle „ethnicity“, byly v dotaznících požádány, aby odhadly podíl romských dětí na škole v příslušném školním roce. Odhad byl posléze na základě znalosti celkového počtu dětí na škole přepočítán na absolutní počet dětí. Protože jde o odhad, je nutné považovat výše uvedené údaje, jakož i řadu závěrů, za přibližné, pohybující se spíše v intervalu.

Analyzovaná data:

- Dotazník pro školy,
- záznamový arch (formuláře školy vyplňovaly údaje o vzdělávacích trajektoriích dětí z vybraných tříd na základě údajů z katalogových listů, a to v plně anonymizované podobě v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.),
- výroční zprávy (posledních 5 výročních zpráv),
- dotazník pro ředitelky/ředitele (dobrovolně).

Vybrané výsledky studie

Samotná analýza je složena z kvantitativní analýzy vzdělávacích drah dětí, ze zkušeností a názorů ředitelů a ředitele základních škol a z analýzy vzdělávacích potřeb a postojů dětí. Uvedená problematika je podrobně popsána a graficky znázorněna v jednotlivých kapitolách

- Romské děti, které docházely do mateřské školy, jsou ve svých vzdělávacích drahách jednoznačně úspěšnější. Problémem však je to, že mateřské školy navštěvuje stále jen menšinový podíl romských dětí, přibližně dvě pětiny.
- Funkce asistenta pedagoga má vliv na školní úspěšnost dětí. Zatímco ve třídách bez asistenta pedagoga přechá v původní třídě na školách hlavního vzdělávacího proudu do třetí třídy 6,5 romských žáků z desítky, ve třídách, kde asistenti působí, je to v

² Mapa sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti.

průměru 7,5. Na druhou stranu se nepodařilo prokázat, že by asistent měl výrazný vliv na snižování absencí.

- Pokud je pravdivý názor vedení základních škol, že hlavní příčina poklesu docházky žáků je v rodinném prostředí (motivace, nezaměstnanost, odpor k povinnostem apod.), pak je patrné, že v současnosti nemají základní školy dostatečné prostředky jak k sankčnímu vynucení docházky dětí a zvýšení motivace rodičů, tak i k pozitivní výukové motivaci dětí směrem ke zvládnutí a navštěvování školy.
- Odpovědnost za vzdělávání těchto dětí je ve velké většině případů hledána u rodiny, takřka 80 procent ředitelek/ředitelů souhlasí, že většina vyučujících dokáže s těmito dětmi pracovat – nehledají tudíž chybu na straně školy, ale delegují zodpovědnost a řešení pouze na stranu rodiny.
- Existuje značný potenciál k zesílení role školy v překonávání deficitu žádoucích profesních a vzdělanostních mobilitních aspirací romských dětí. Jak naznačila analýza, plná čtvrtina romských žákyň/žáků v současné době zůstává bez jakékoli studijní podpory ze strany rodičů. Zatímco doma děti zřejmě o své pracovní budoucnosti s rodiči mluví, zůstává role školy v tomto procesu pod úrovní, na které by měla být.
- Samostatnou pozornost bude vyžadovat analýza jazykového domácího prostředí romských dětí. Výsledky naznačují významnou přítomnost romštiny jako sekundárního domácího jazyka, což samozřejmě pozici romských chlapců a dívek ve školách, kde vzdělávání probíhá v češtině, také neulehčuje.

Shrnutí

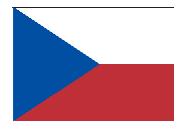
Výzkum potvrdil hypotézu o existenci vzdělanostních nerovností mezi romskými a ostatními dětmi, které dochází do škol v okolí sociálně vyloučených lokalit. Zatímco v průměru v majoritní populaci ve sledovaných školách v případě dívek odejde (propadne či přestoupí na specializovanou ZŠ) z původní třídy zhruba jedna z dvaceti, které nastoupily do první třídy, a v případě chlapců jeden z deseti, mezi romskými dětmi jich opustí svou třídu přibližně polovina. Horší situace je u chlapců než u dívek. Šance romských žáků ukončit základní školu se svými vrstevníky, s kterými ji začali, je přibližně poloviční.

Společné pro všechny školy je zhoršení výkonnosti romských žákyň/žáků na druhém stupni základní školy, a to bez ohledu na míru koncentrace romských žáků.

Pokles výkonnosti romských dětí na druhém stupni, jehož výrazem je zhoršená docházka a zhoršený prospěch, zároveň přispívá k poklesu jejich šancí na přechod směrem ke střední škole. Pokud je pravdivý názor vedení základních škol, že hlavní příčina poklesu docházky žáků je v rodinném prostředí (motivace, nezaměstnanost, povinnosti, apod.). Jinými slovy, školy cítí, že ve své úloze nemají dostatečnou oporu v sociálním a zákonném systému, který by svým sankčním tlakem otevřel prostor k pozitivním školským a vzdělanostním aktivitám.

Obecně lze říci, že čím větší je zastoupení dětí ze sociálně vyloučeného prostředí na škole, tím je pedagogická práce náročnější na individuální přístup a intenzivní budování vztahu škola-dítě-rodina.

Výzkum podařil prokázat efekt hlavních integračních nástrojů na školní úspěšnost dětí. Romské děti, které docházely do mateřské školy, jsou ve svých vzdělávacích drahách

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

jednoznačně úspěšnější. Problémem však je to, že mateřské školy navštěvuje stále jen menšinový podíl romských dětí. Na počátku vzdělávací kariéry má také vliv, zda dítě dochází do školy, v které působí pedagogický asistent.

Pokud srovnáme školy s nejmenším zastoupením romských dětí (jde víceméně o běžné ZŠ – s podílem romských žáků do 20 procent) s dalšími dvěma kategoriemi středního (21 až 50 procent romských žáků) a většinového podílu romských žákyň/žáků (více než 50 procent), ukazuje se mnohem obtížnější cesta žákyň/žáků druhých dvou typů nejen na gymnázia, ale i obory zakončené maturitní zkouškou. Překvapivě nejhůře, co se týče propadů a odchodů do škol mimo hlavní vzdělávací proud, v současnosti vycházejí vzdělanostní šance romských žáků a žákyň na školách střední kategorie. Ve školách s malým podílem romských dětí se romské děti potkávají se spolužáky z rodin z různých sociálních vrstev a profesních skupin a mají tedy otevřený větší rozhled na sociální a profesní strukturou české společnosti. Na druhé straně školy s vysokým podílem romských žáků přijaly statut tzv. romské školy. Vytvářejí integrační programy a přitahují profesionály, kteří se danou problematikou chtějí zabývat. Lze však vidět obrovský potenciál k zesílení role školy v překonávání deficitu žádoucích profesních a vzdělanostních mobilitních aspirací romských dětí. Plná čtvrtina romských žákyň/žáků v současné době zůstává bez jakékoli studijní podpory ze strany rodičů.

Role školy při motivaci dětí k dalšímu studiu a zvyšování profesních aspirací zůstává hluboko pod potřebnou úrovní, na které by měla být. Nízká pozornost profesní motivaci a povzbuzování aspirací žákyň/žáků je zřejmě jednou z řady příčin toho, proč romské děti zůstávají uzavřené v rámci sociálně vyloučených poměrů svých v převaze nezaměstnaných rodičů. vzdělanostních šancí a drah

Má-li být školská politika nastavena tak, aby dokázala nejvíce pomoci těm, kteří to nejvíce potřebují, vyžaduje to specifický přístup k různým typům škol. U těch s vysokým zastoupením sociálně znevýhodněných dětí to mj. znamená adekvátní finanční podporu.

Kompletní výstup studie je k dispozici na [ŘO OP VK](#)

Dana.Mackova@msmt.cz